

Whitepaper ASS en/of hoogbegaafdheid.

In de serie 'whitepapers ASS' wordt de autismspectrumstoornis (ASS) vergeleken met andere diagnoses, waarbij wordt ingegaan op differentiaaldiagnostiek en comorbiditeit.

Waarom deze whitepapers

De gedragskenmerken van ASS kunnen soms erg lijken die van andere diagnoses, wat het diagnostisch proces erg complex kan maken. Bij het Autisme Expertisecentrum worden, op basis van wetenschappelijk onderzoek en klinische ervaringen, verschillende whitepapers gepubliceerd. Deze whitepapers gaan over differentiaaldiagnostiek (ASS óf een andere diagnose) en comorbiditeit (ASS én een andere diagnose) bij mensen met (mogelijk) ASS. Hiermee beogen we:

1. Informatie te bieden aan diagnostici die worstelen met differentiaaldiagnostiek en comorbiditeit bij mensen met (mogelijk) ASS.
2. Input te geven aan mensen met ASS en hun naasten, zodat zij beter begrijpen waarom een bepaalde diagnose juist wel of niet is gesteld.

Deze whitepaper

In dit document gaan we specifiek in op ASS en hoogbegaafdheid. We vergelijken ASS dus niet zozeer met een andere diagnose, maar met mensen bij wie de hoge intelligentie van invloed kan zijn op onder anderen het sociaal functioneren.

Achtergrond

De serie whitepapers wordt uitgebracht door het Autisme Expertisecentrum (Eemnes).

Deze whitepaper is ontstaan vanuit een samenwerking tussen: Autisme Expertisecentrum (Annelies Spek, Michelle Kiep, Nina Dos Santos), GGZ Noord-Holland Noord (Lisa Snip, Meike Dirks), IQ Wise (Esther Roelfsema) en PPF Centrum voor Hoog OntwikkelingsPotentieel (Mia Frumau).

Met dank aan de inhoudelijke input van collega's van de verschillende werkplekken en aan Pleun van Vliet.

Differentiatie tussen ASS en hoogbegaafdheid

ASS en hoogbegaafdheid kunnen qua uitingsvorm op elkaar lijken. Toch is het belangrijk om het onderscheid goed te kunnen maken om de juiste zorg/begeleiding te kunnen bieden. In onderstaande overzicht vergelijken we mensen met ASS (autismespectrumstoornissen) met HB (hoogbegaafde) mensen.

Hieronder per ASS-criterium het onderscheid:

Criteria van ASS	Welke kenmerken van ASS zie je ook bij hoogbegaafde (HB) mensen?	Wat past niet bij hoogbegaafdheid en wijst op de combinatie van HB en ASS?
A1. Beperkte sociaal-emotionele wederkerigheid	HB mensen hebben vaak moeite met <i>oppervlakkige gesprekken</i>. Ze vinden deze saai en traag, doordat ze hierbij de diepgang missen. Er is overigens geen gebrek aan vaardigheid in de gespreksvoering, zoals we bij ASS zien. Verder zijn mensen met HB vaak juist heel vaardig in metaforen en beeldspraak, waar mensen met ASS moeite mee kunnen hebben. HB mensen kunnen erg <i>precies</i> zijn in hun manier van denken en praten (wat ze zeggen moet kloppen en goed worden begrepen), maar kunnen zich in gesprekken aanpassen aan de ander waardoor dit niet belemmert. Ze hebben het bijvoorbeeld door wanneer de ander afhaakt. Mensen met ASS hebben hier vaak moeite mee. HB mensen kunnen <i>de aansluiting</i> met hun omgeving missen bij een verschil in tempo, interesses en diepgang. Iets waar zij overigens goed op kunnen reflecteren. Wanneer de gesprekspartner net zo snel denkt of dezelfde diepgang zoekt dan zie je duidelijk de <i>wederkerigheid</i>. Ze hebben anderen juist snel door en hebben vaak al aan een half woord genoeg. HB mensen kunnen erg analyseren in het contact met de ander. Overigens slaan zij in het contact (bijvoorbeeld bij troosten) de plank niet snel mis, in tegenstelling tot mensen met ASS. HB mensen kunnen zich namelijk goed in anderen inleven en voelen aan hoe ze de <i>ander kunnen troosten</i>. Zij kunnen juist heel empathisch zijn in het contact en de valkuil is eerder dat ze zich teveel richten op hoe de ander zich voelt. Tevens is er vaak sprake van een grote woordenschat waardoor zij soms complexere taal gebruiken. Dit kan op anderen formeel overkomen. Echter qua intonatie zijn er geen bijzonderheden en het doet niet stereotiep, staccato of onafgestemd aan. Ook is de communicatie	Als men de vaardigheid mist om adequaat heen-en-weer gesprekken te voeren. Mensen met HB en ASS zijn 'hard aan het werk' tijdens gesprekken. Bij de combinatie verwacht je moeite om anderen aan te voelen of te troosten, die niet voldoende gecompenseerd wordt door analyseren. Als men de taal letterlijk neemt en niet goed tussen de regels door kan lezen. Bij niet goed aanvoelen wanneer de ander het gesprek zat is of niet op een gesprek zit te wachten. Als er sprake is van onvermogen om zich gevoelsmatig in de ander te verplaatsen. Hierbij wordt geprobeerd te analyseren, maar slaan ze desondanks de plank vaak mis. Als de persoon niet goed kan aanvoelen dat de ander hen niet kan volgen (bijvoorbeeld bij formele taal, te snel praten of bij een teveel aan details). Wanneer men moeite heeft met het generaliseren van sociale vaardigheden naar een andere context.

	op die momenten soepel en doorvoeld. Zo zien ze het als de ander hen niet begrijpt en corrigeren zichzelf dan. Dit in tegenstelling tot mensen met ASS.	
A2. Beperkingen in de non-verbale communicatie	HB mensen kunnen aanvankelijk het <i>oogcontact</i> wat vermijden omdat ze teveel zien en voelen in het contact, wat kan overweldigen. Ze merken bijvoorbeeld veel op in de ruimte, maar pikken ook op hoe de hulpverlener zich voelt (met dit laatste hebben mensen met ASS vaak moeite). Gaandeweg het gesprek, of bij vervolgspraken, verwacht je dat het oogcontact bij HB mensen adequaat, kwalitatief goed en juist betekenisvol wordt. Je ziet dus duidelijk een contactgroei die je niet op die manier verwacht bij mensen met ASS. HB mensen zijn goed in staat om <i>non-verbale reacties van anderen te interpreteren</i> en kunnen goed tussen de regels door lezen. Ze zijn hier vaak juist verhoogd gevoelig voor en hechten veel belang aan transparantie en congruentie. Het valt hen snel op wanneer bepaalde signalen niet kloppen en daar kunnen ze naar vragen. Dit komt niet voort uit een niet-begrijpen, maar uit precies willen weten hoe het zit. Sommige HB mensen hebben veel onbegrip ervaren, waardoor ze hier erg gevoelig voor kunnen zijn en sterk op kunnen reageren. Hierdoor kunnen ze kritisch overkomen. Sommige HB mensen zijn <i>zelf niet zo goed leesbaar</i>. Dit komt niet doordat ze in de basis weinig expressief zijn, maar omdat ze door ervaringen van onbegrip en afwijzing een masker opzetten. In een veilige situatie verwacht je dat ze normaal (of juist verhoogd) leesbaar zijn. Bij HB mensen verwacht je een adequaat gebruik van gebaren, wat niet gekunsteld of aangeleerd overkomt.	Als er bijzonderheden zijn in het oogcontact (te veel of te weinig oogcontact maken) die ook in een veilig contact blijven bestaan. Als er in de basis sprake is van beperkingen in het interpreteren van andermans non-verbale signalen. Als men in de basis weinig gezichtsexpressie heeft (niet door een masker dat wordt opgezet). Als de non-verbale communicatie (zoals gebaren en mimiek) gekunsteld of beperkt overkomt. Als er moeite is om tussen de regels door te lezen en verbale en non-verbale signalen te integreren (het herkennen als iemand zich groot houdt, of als iemand lachend iets onaardigs zegt).

A3. Beperking in ontwikkelen, onderhouden en begrijpen van relaties.	HB mensen <i>voelen zich vaak anders</i>, bijvoorbeeld door hun eigenzinnigheid of doordat ze andere interesses hebben. Hierdoor ervaren ze, met name in de kindertijd, vaak weinig aansluiting met anderen, wat kan leiden tot een negatief zelfbeeld. Ze zijn dan vaak nog weinig andere HB mensen tegen gekomen. Overigens zijn HB mensen (wel vaak pas tijdens of na het vervolgonderwijs) prima in staat om wederkerige sociale relaties te ontwikkelen en kunnen ze erg genieten van deze contacten. Deze contacten voelen ontspannen en kosten weinig energie. Bij mensen met ASS verwacht je dat veel sociale gelegenheden energie kosten en deze soms ook vermeden worden. HB mensen kunnen <i>verveeld raken</i> bij sociale contacten. Dit komt niet door een gebrek aan verbinding of inleving, maar door een tekort aan (intellectuele) uitdaging of diepgang. Bij HB mensen kunnen er <i>(werk)conflicten ontstaan</i> door moeite om autoriteit te accepteren. Dit is niet gerelateerd aan een gebrek aan vermogen zich in anderen te verplaatsen (zoals bij ASS), maar aan sterke principes/moreel besef en het sneller aangeven (en doorzien) van problemen. HB mensen hebben vaak juist een sterk ontwikkelde <i>fantasie</i>. Op dit gebied zien we dus geen beperkingen. Ze kunnen bijvoorbeeld gemakkelijk mee in doe-alsof spelletjes.	Bij de combinatie van HB en ASS verwacht je duidelijke beperkingen bij het ontwikkelen en onderhouden van vriendschappen. Onderliggend voel je vooral het 'niet weten hoe'. Ook met andere HB mensen lukt het ontwikkelen van wederkerige vriendschappen niet. Conflicten ontstaan niet (alleen) door een mismatch qua intelligentie, maar ook door een gebrek aan wederkerigheid en vaardigheden om vriendschappen aan te gaan en te onderhouden. Bij de combinatie zie je soms moeite om sarcasme en ironie te begrijpen (bij alleen HB verwacht je dit niet). Bij mensen met ASS en HB zie je regelmatig problemen in de fantasie-ontwikkeling. Dit kan zich uiten in moeite met doen-alsof en niet goed mee kunnen in andermans fantasie(spel). Eventuele moeite met hiërarchie ontstaat (ook) vanuit niet aanvoelen wat gewenst gedrag is.
B1. Stereotiepe motoriek, taal en gedrag	Bij HB mensen verwacht je geen <i>stereotiepe motoriek en gedrag</i>. Wel kunnen HB mensen heel precies zijn in de <i>taal</i>, vanuit de behoefte begrepen te worden. Ze kunnen ook genieten van het spelen met taal. Dit komt voort uit de intellectuele uitdaging en is een bewuste keuze. Ze doen dit overigens op een afgestemde manier, het doet niet vreemd of stereotiep aan.	Bij mensen met ASS en HB zie je soms (geen verplicht criterium) de aanwezigheid van stereotiepe motoriek, taal en gedrag.
B2. Vasthouden aan hetzelfde, routines, rituelen	HB mensen zijn vaak geneigd ver vooruit te denken en kunnen eventuele problemen snel doorzien en visualiseren. Dit kan <i>aandoen als moeite met veranderingen</i> (zoals passend bij ASS), maar is gerelateerd aan angst voor wat er kan misgaan en hierover piekeren (het voelt wat meer als een gegeneraliseerde angststoornis). Als gevolg hiervan zullen ze niet snel blokkeren (zoals vaker bij ASS), maar kunnen ze wel emotioneel reageren.	Bij de combinatie van ASS en HB zie je meestal in de basis moeite met veranderingen. Dit leidt (nu of in het verleden) tot belemmeringen/problemen op verschillende levensgebieden. Bij mensen met ASS en HB zie je regelmatig gedragsrituelen die leeftijdsinadequaataandoen. Deze geven rust en overzicht,

	HB mensen kunnen <i>regels en tradities erg ter discussie stellen</i>, omdat ze geneigd zijn autonoom te denken en een hoge moraal hebben. In de basis gaat het hierbij niet om moeite met verandering, maar om het daadwerkelijk beter weten en sneller denken. Bij goede argumenten kunnen ze gemakkelijk van standpunt veranderen, waar mensen met ASS doorgaans meer moeite mee hebben. Met <i>praktische veranderingen</i> (onverwacht bezoek of verandering in de planning) hebben HB mensen geen moeite. Wel kunnen ze moeite hebben met in hun ogen zinloze/inefficiënte veranderingen. Onderliggend speelt dan geen beperkte flexibiliteit of angst voor het onbekende, wat we wel zien bij ASS. Je verwacht geen <i>routines en rituelen</i> bij HB mensen. Wel kunnen ze vasthouden aan ‘de beste, meest efficiënte manier’, omdat ze al snel doorhebben hoe iets in elkaar zit. Ze hechten echter niet aan vaste rituelen ‘omdat het altijd zo gaat’ en omdat verandering lastig is, zoals we bij ASS zien. HB mensen zoeken van nature juist variatie en herhaling leidt tot een ‘bore-out’, terwijl mensen met ASS juist overbelast kunnen raken door teveel variatie (en dus verandering).	aanpassing hiervan leidt tot spanning en onrust. Bij mensen met ASS en HB speelt vaak ook mentale rigiditeit, waardoor dingen bijvoorbeeld op een vaste manier of volgorde moeten gebeuren.
B3. Beperkte, gefixeerde interesses die abnormaal intens of gefocust zijn	HB mensen kunnen zich <i>sterk verdiepen in interesses</i> en hebben vaak een grote feitenkennis. Je verwacht echter dat dit niet belemmert in het dagelijks leven. Zo voelen ze goed aan met wie en in welke mate ze hun interesses kunnen delen, waar mensen met ASS vaak moeite mee hebben. De interesses van mensen met HB komen voort uit een intrinsieke leer-honger en behoefte aan nieuwe inzichten, maar niet uit een fascinatie of het zoeken van rust (zoals bij ASS). Bij HB gaat het om het benutten van hun potentieel, terwijl het bij ASS past bij de manier van informatie verwerken. Door het sterke verdiepen in interesses kunnen mensen met HB <i>over hun grenzen gaan</i>, bijvoorbeeld door te laat naar bed te gaan. Je verwacht echter niet dat ze hierdoor behoeften van <i>anderen</i> over het hoofd zien, bijvoorbeeld door afspraken te vergeten. Dit zien we wel regelmatig bij mensen met ASS. Bij HB mensen verwacht je niet dat de omgeving zich zorgen maakt over de impact van hun interesses. Dit zien we bij mensen met ASS vaak wel. Verder verwacht je dat HB mensen gemakkelijk <i>schakelen</i> tussen hun interesse en andere belangrijke zaken. Ze kunnen ook goed meerdere dingen naast	Mensen met ASS en HB raken ook bij de ‘gewone’ dagelijkse dingen gemakkelijk gefixeerd (het kopen van een nieuwe telefoon, het huishouden). Dit verwacht je niet bij mensen met HB zonder ASS. Bij mensen met ASS en HB leiden de gefixeerde interesses regelmatig tot problemen voor anderen, bijvoorbeeld doordat ze te weinig tijd besteden aan hun gezin of te veel vertellen over hun interesses. Mensen met ASS hebben vaak moeite met schakelen tussen hun gefixeerde interesses en (de behoefte van) hun omgeving. Bij mensen met de combinatie verwacht je moeite met wisselen tussen interesses en zie je minder gefixeerde interesses tegelijk.

	elkaar doen en zijn hierin juist verhoogd flexibel, in tegenstelling tot mensen met ASS. Bij mensen met HB zie je vaak meerdere interesses simultaan, waartussen flexibel wordt gewisseld.	
B4. Sensorische over/ondergevoeligheid.	HB mensen zijn, net als mensen met ASS, vaak <i>overgevoelig voor (externe) sensorische prikkels</i>. Hun zintuigen staan doorgaans ‘scherp afgesteld’, waardoor er veel prikkels en informatie binnen komen. Dit kan o.a. leiden tot vermoeidheid. HB mensen zijn ook verhoogd gevoelig voor <i>interne prikkels/signalen</i> (pijn, honger, dorst, vermoeidheid) en voor sfeer/emoties van anderen, dit zien we doorgaans niet bij mensen met ASS. HB mensen kunnen (externe en interne) prikkels goed herkennen, plaatsen en filteren of kunnen dit goed aanleren, waar mensen met ASS doorgaans moeite mee hebben. Verder zijn HB mensen vaak nieuwsgierig naar prikkels en zoeken deze op, om hier vervolgens erg van te genieten (bijvoorbeeld van onbekend eten). Bij mensen met ASS verwacht je dit niet, of beperkt tot enkele specifieke prikkels. HB <i>volwassenen</i> herkennen overprikkeling snel en voelen het oplopen van overbelasting goed aan. Ze weten sneller wat hiervan de oorzaak is en wat hen helpt. Hier hebben mensen met ASS vaak weinig zicht op.	Bij de combinatie van ASS en HB verwacht je enerzijds een nieuwsgierigheid/honger naar cognitieve prikkels en een behoefte aan cognitieve uitdaging, maar anderzijds ook een hoge gevoeligheid voor prikkels. Dit geeft een verhoogd risico op overbelasting. Dit risico kan worden versterkt door ondergevoeligheid voor interne prikkels. Hierdoor voelen ze grenzen onvoldoende aan, waardoor ze hier gemakkelijk overheen gaan.

Differentiatie in de manier waarop het contact met de cliënt verloopt:

HB mensen hechten sterk aan *transparantie en authenticiteit*. Ze voelen het vaak onmiddellijk wanneer het hieraan ontbreekt. Dit doet soms regelgestuurd aan, maar heeft vooral te maken met consciëntieusheid en een sterke morele ontwikkeling. In het contact voel je bij HB mensen dus het (soms erg sterke) appel op authenticiteit en een integere belangstelling, terwijl je bij mensen met ASS vooral de behoefte aan duidelijkheid en consequentheid voelt.

HB mensen vinden het soms lastig om hun *emoties te onderscheiden en verwoorden*, net als mensen met ASS. Bij HB mensen komt dit doordat ze een veelheid en gelaagdheid aan (intense) emoties ervaren. Door angst niet precies te kunnen verwoorden wat ze voelen en angst voor onbegrip (afwijzing) kunnen ze moeite hebben om verbaal te reflecteren op hun emoties. Bij mensen met ASS is dit vooral gerelateerd aan alexithymie (moeite eigen emoties te voelen, onderscheiden en verwoorden).

HB mensen zoeken een expert, die zich daar niet op laat voorstaan en die ook het gevoelscontact kan maken en op gelijkwaardig niveau het gesprek aangaat. Dit is het appel (*hoge lat*) wat je kunt voelen in het contact. Bij mensen met ASS gaat het vooral om dat je consequent en consistent bent en je houdt aan gemaakte afspraken. Als dit goed gaat dan ontstaat er al snel rust en gebeurt er weinig in het contact.

Bij HB mensen zul je tijdens de gesprekken eerder je *tempo* verhogen en kun je veel associëren en onderliggende lagen benoemen, terwijl je bij mensen met ASS je tempo juist zult verlagen en vooral heel duidelijk probeert te zijn.

De reguliere *CGT behandelingen* zijn voor HB mensen vaak niet diepgaand genoeg en/of je komt niet 'door de muur heen', terwijl bij mensen met ASS een protocol vaak juist houvast geeft. Mensen met ASS hebben echter wel moeite met emoties herkennen en benoemen (in tegenstelling tot HB mensen). Bij mensen met ASS moet je dus veel herhalen en bij HB mensen juist een hoog tempo aanhouden en weinig herhalen. HB mensen zijn tussen sessies door vaak emotioneel bezig met de sessies. Bij mensen met ASS verwacht je minder generalisatie, ze doen vaak precies wat is afgesproken, maar zullen niet snel de vaardigheden in andere situaties toepassen.

HB mensen hebben zich vaak in de kindertijd *afgekeurd en niet gewaardeerd* gevoeld, door hun intensiteit, hoge gevoeligheid, snelheid en de neiging om overal diep op in te gaan. Negatieve reacties hierop vanuit de omgeving kunnen leiden tot een negatief zelfbeeld. Ook bij mensen met ASS zien we vaak een negatief zelfbeeld door afkeuring en onbegrip vanuit de omgeving. Dit is dan doorgaans gerelateerd aan een gebrek aan afstemming en een beperkte flexibiliteit.

Ook bij het *intelligentie-onderzoek* verwacht je andersoortige observaties bij mensen met ASS in vergelijking met HB mensen. Mensen met ASS maken vaak minder gebruik van sociaal oogcontact (bijv even aankijken om te checken hoe hun antwoord valt). Verder valt bij mensen met ASS soms ook de moeite met schakelen op, bijvoorbeeld tussen twee items. Dit verwacht je niet bij HB mensen.

HB mensen vinden een intelligentietest vaak juist leuk en uitdagend (behalve bij sterke faalangst) en dit overvraagt hen niet, bij mensen met ASS is deze test vaak wat meer belastend. Bij HB mensen voel je ook een goede afstemming (aanvoelen hoe je vragen stelt, de ander meenemen in je verhaal). Mensen met ASS hebben hier vaak moeite mee (wat zich bijvoorbeeld kan uiten in te uitgebreide of juist te beperkte antwoorden). Voor een deel van de mensen met HB ligt het tempo van de instructies tijdens de intelligentietest te laag, wat kan leiden tot ongeduld en onrust. Bij mensen met ASS verwacht je dit niet.